

Подільського державного українського університету (1918 р.) // Наук. праці Кам.-Подільського держ. у-ту: Зб. присвяч. 85-й річниці Укр. нац.-демокр. револ. — Кам'янець-Подільський, 2002. — Т. 1. — С. 91-94.

Анотації

***Антонишин А. П.* Подолье в период Гетьманата Павла Скоропадского: историография проблемы.**

В статье рассматривается историография Подолья в период гетманской державы П. Скоропадского (апрель-декабрь 1918 г.). Автор, анализируя литературу, посвященную данной проблеме, определяет основные этапы и направления в исследованиях отечественной историографии.

***Antonyshyn A. P.* Podillya during the period of Pavlo Skoropadskiy's Hetmanat: historiography of the problem.**

The article deals with Podillya during the period of hetman state of Pavlo Skoropadsky (april-december 1918). Author, through analysis of the literature dedicated to this problem, defines major stages and directions in research works of domestic historiography.

С. М. Міщук

РУКОПИСНО-КНИЖКОВА КОЛЕКЦІЯ МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКИХ СТАРОЖИТНОСТЕЙ В. В. ТАРНОВСЬКОГО НАПРИКІНЦІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА ЗМІСТ

Визначна роль у збиранні та вивченні історико-культурних рукописних та стародрукованих фондів у Лівобережній Україні в ХІХ ст. — на початку ХХ ст. належить родині видатних колекціонерів українських старожитностей, представникам кількох поколінь давнього українського козацько-старшинського роду Тарновських. Засновники одного із найвідоміших в Україні музею старожитностей у с. Качанівка на Чернігівщині, де було зібрано унікальну колекцію рукописних книг та стародруків [1]. Окрема роль у формуванні та описі унікальної колекції належить Василю Васильовичу Тарновському, видатному українському культурному діячу, меценату і бібліофілу, останньому власнику качанівського музею українських старожитностей**.

* Тепер Ічнянський район Чернігівської області.

Різні аспекти та періоди формування рукописно-книжкової колекції музею українських старожитностей В. В. Тарновського висвітлювали у своїх працях Ю. Кулініч, О. М. Петренко, О. В. Супруненко, С. О. Половнікова та інші. Однак вони безпосередньо не ставили предметом дослідження історії формування та зміст пам'яток книжкової культури наприкінці XIX — на початку XX ст.

Опираючись на джерела та матеріали, автор поставив за мету розглянути історію формування та зміст рукописно-книжкової колекції музею українських старожитностей В. В. Тарновського наприкінці XIX — на початку XX ст., що була присвячена Лівобережній Україні.

Започаткування колекції Тарновських пов'язане із постатями двоюрідного дядька та батька В. В. Тарновського. Становлення та культурний розквіт у Качанівці відбувся у період належності садиби меценатові Григору Степановичу Тарновському (1784–1853), дядьку В. В. Тарновського (старшого). Г. С. Тарновський отримав маєток у спадщину та розвинув бурхливу діяльність із влаштування родинного гнізда: перебудував палац, церкву, організував кріпосний театр, заснував галерею живопису та насамперед, сформував книжкове і рукописне зібрання у палацовій бібліотеці. Г. С. Тарновський був знайомий з багатьма українськими художниками, письменниками, поетами, зокрема з Т. Г. Шевченком, який гостював у нього в 1843 та 1845 рр. та у якого він придбав картину “Катерина” [2]. Після смерті Г. С. Тарновського Качанівку успадкував його небіж В. В. Тарновський (старший).

Василь Васильович Тарновський (старший) (1810–1866) — письменник, член Чернігівської земської управи, український громадський та культурно-освітнянський діяч ліберально-демократичного напрямку. Він навчався в Ніжинському ліцеї, де товаришував із М. Гоголем. Після закінчення юридичного факультету Московського університету зі ступенем кандидата служив у Петербурзі у контрольному відомстві. Однак за станом здоров'я був змушений переїхати до Житомира, де працював викладачем російської історії в гімназії. Був членом комісії при університеті Св. Володимира для опису губерній Київського учбового округу. Брав активну участь у підготовці селянської реформи, оскільки сам був прихильником визволення селян

та належав до помірковано-ліберального напрямку у вирішенні цього питання. В 1860 р. увійшов до складу редакційної комісії в Санкт-Петербурзі, що готувала проект реформи, займався перевіркою селянських господарств у Харківській, Херсонській, Катеринославській губерніях. У 1865 р. був обраний членом Чернігівської земської управи. Відомий як автор праць з історії розвитку українського права: “Юридичний побут Малоросії”, “Про ділімість сімейств у Малоросії” (1853). У маєтку Качановці він продовжив та розвивав традиції родинного колекціонування пам’яток української старовини. Мав особисті дружні стосунки з М. Гоголем, М. Костомаровим, В. Білозерським, П. Кулішем, листувався із Т. Шевченком. За його сприянням було видано “Записки про Південну Русь” (1856–57 рр.) та “Чорну Раду” П. Куліша [3].

Найбільший розвиток колекціонування пов’язаний із іменем Василя Васильовича Тарновського (молодшого). В. В. Тарновський (молодший) (1837–1899) — український культурний діяч і меценат, колекціонер пам’яток археологічних, церковних старожитностей, предметів мистецтва, старовинних рукописів та книжок. Він народився у с. Антонівці Пирятинського повіту Полтавської губернії. Початкову освіту здобув у Москві. Навчався в інженерному училищі у Санкт-Петербурзі, згодом закінчив історико-філологічний факультет Київського університету св. Володимира. Служив мировим посередником, з 1875 р. впродовж 18 років обирався предводителем Борзнянського і Ніжинського повітів Чернігівської губернії. Він сприяв фінансуванню видання “Киевской старины” і численних науково-культурних та видавничих проектів в Україні [4]. Проте власна колекціонерська та науково-освітня діяльність мецената розквітла у родовому маєтку Качанівці, де він заснував музей, фонди якого містили різноманітні колекції, пов’язані із минулим Лівобережної України. Зібрання складалося з археологічних експонатів, монет, печаток, церковних пам’яток, старожитних документів, автографів видатних діячів, рукописних книг, стародруків тощо. У музеї виокремлювався також значний фонд “Шевченкіана”, експонати якого були впорядковані та описи опубліковані у каталозі в 1893 р. [5].

Фонди рукописів та стародруків у Качанівському музеї комплектувалися завдяки придбанням у книгарнях та у антикварів

рів-букіністів Санкт-Петербургу, а також із-за кордону. Певна частина зростала за рахунок дарів — власних творів від українських поетів, письменників, громадсько-культурних діячів, аультаті книгообміну. У процесі формування колекції рукописів та стародруків музею В. В. Тарновського величезним був духовний вплив та фахові поради П. Куліша, О. Лазаревського, М. Максимовича та інших істориків і письменників тієї епохи. З деякими з них його об'єднувала також видавнича співпраця. Їхні бібліографічно-архівні пошуки, консультаційна допомога щодо цілеспрямованого комплектування зібрань рідкісними і цінними стародруками та рукописами була вкрай необхідною колекціонеру-аматору В. В. Тарновському. За ствердженнями сучасного історика Ю. Кулініча, П. Куліш у листі до В. В. Тарновського від 23 липня 1860 р. пропонував йому придбати із колекції Горшковського, виставленої на розпродаж, рідкісні стародруки Новгород-Сіверської і Чернігівської друкарень [6].

Для комплектування фондів суттєвим було надходження рукописних книг стародруків та архівних документів від Олександра Матвійовича Лазаревського (1834–1902) — історика, археографа, знавця пам'яток Лівобережної України та його систематична консультаційна допомога в атрибуції їхньої цінності. Формування та поповнення колекцій Музею, присвячених за тематикою історії Лівобережної України, об'єднало обох подвижників. Згодом піклування О. Лазаревського про майбутню долю музейних збірок В. В. Тарновського полягало у тому, що саме він порадив В. В. Тарновському наприкінці його життя передати музейні фонди в дар Чернігівському земству [7]. Доля книжково-рукописного зібрання самого О. М. Лазаревського склалася таким чином, що зібрану протягом життя бібліотеку і колекцію рукописів він незадовго до смерті передав до Чернігівського музею В. В. Тарновського (а також до бібліотеки Київського університету) [8].

Зібрання В. В. Тарновського поповнювалося й завдяки книгообміну із приватними бібліофілами та колекціонерами — власниками книжкових і музейних зібрань у маєтках Лівобережної України. Сам В. В. Тарновський надіслав близько двадцяти видань стародруків XVIII–XIX ст. до бібліотеки Лубенського музею у с. Круглику на Полтавщині, що належав К. М. Скажинській. Катерина Миколаївна Скажинська (Райзер) (1852–

1932) — меценатка, археолог, дослідниця та збирачка старожитностей, дружина Миколи Скажинського, генерал-майора, спадкоємця козацько-старшинського роду, поміщика Лубенського повіту. Вона збрала значну колекцію цінних архівних документів (в оригіналах і копіях), рукописів, рукописних кодексів, кириличних та польських стародруків XVII–XIX ст. Її Лубенський музей у с. Круглик, згодом став основою Полтавського краєзнавчого музею [9]. Наприкінці XIX — на початку XX ст. книжкові та рукописні зібрання з її Музею на Полтавщині привертали увагу фахівців — відомих українських істориків, філологів, зокрема, В. Горленка, В. Перетця та його учнів: С. Маслової, К. Неверової та ін. [10]. До бібліотеки Лубенського музею В. В. Тарновський надсилав опубліковані ним каталоги власної збірки та відповідно мав видання Лубенського музею від К. Скажинської [11].

В останній період життя, тяжко хворий В. В. Тарновський був змушений продати родинну Качанівку та переїхав до Києва. Проте, за порадою О. Лазаревського, цінні зібрання рукописних книг та стародруків, поряд із іншими колекціями, В. В. Тарновський заповів Чернігівському губернському земству, без права відчуження та переміщення з м. Чернігова з умовою, щоб музей носив його ім'я. Подвижник і меценат помер у Києві в 1899 р.

Після його смерті фонди приватного музею було перевезено до Чернігова, де за проханням Голови земської управи Федора Уманця, ними опікувалися Б. Гринченко та М. Гринченко. Адже виявилось, що реальний обсяг колекцій перевищував склад Музею, затверджений у “Каталогу українских древностей коллекции В. В. Тарновского” (К, 1898). Як відомо, унікальні рукописні кодекси та рукописи взагалі не увійшли до каталогу, цінні стародруки з бібліотеки також були представлені у ньому частково — лише кириличними виданнями українських друкарень. У короткий термін після передачі зібрання у власність Чернігівському земству, подружжя Гринченків ретельно впорядкували, систематизували та склали науковий опис рукописних та стародрукованих пам'яток. В результаті кропіткої праці з колекціями був підготовлений до друку та опублікований каталог. Фактично М. Гринченко стала першим хранителем музею, але її не затвердив на цій посаді чернігів-

ський губернатор. В 1902 р. у Чернігові відкрився для відвідувачів Музей українських старожитностей. Завідувачем його був обраний Л. Шелухін, відомий громадсько-культурний діяч, письменник, публіцист. У 1906 р. Музею було присвоєно ім'я В. В. Тарновського [12].

На жаль, подальша історична доля музею В. В. Тарновського склалася типово, згідно із процесами централізації 20–30-х років радянської епохи. У 1925 р. фонди музею було об'єднано із іншими музеями Чернігова, внаслідок цього унікальний історико-меморіальний комплекс був зруйнований, а його збірки розпорошені серед загальних фондів. У 30-ті роки ХХ ст. та у повоєнний період цілісні комплекси документальних матеріалів, рукописних книг та стародруків музею В. В. Тарновського вилучили для створення та поповнення фондів нових музеїв і книгосховищ: Полтавський музею, Національного музею історії України, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (у тому числі одне з перших видань Чернігівської друкарні Л. Барановича “П'ять ран Христових”, палеотипи з автографами Лазаря Барановича, Феодосія Углицького та інші). Насьогодні у фондах Чернігівського історичного музею В. В. Тарновського, зконцентровано 315 рукописних книг XV–XX ст., 266 кириличних стародруків (у тому числі дві Острозькі біблії 1581 р.) 34 стародруків, опублікованих іноземними мовами, а також 180 книг громадянського друку XVIII ст. [13].

Першим науково-інформаційним довідником щодо складу та змісту книжкового зібрання В. В. Тарновського стала публікація каталогу фондів власного музею у 1898 р. В “Каталогі українських древностей коллекции В. В. Тарновского” (К, 1898). у рубриці “Стародруковані книги” були виокремлені позиції № 796–837 — 41 примірник видань українських друкарень. За основу каталогу був прийнятий хронологічний принцип розподілу. У цьому “Каталозі” археологічну частину зібрання доісторичних та великокнязівських періодів впорядкував та описав археолог М. Ф. Біляшівський. Щодо укладання рубрики “Стародруковані книжки”, яка міститься у розділі III “Козацькій період”, можемо передбачити, що до її редагування, крім В. В. Тарновського, був причетним український історик, археограф, колекціонер О. М. Лазаревський, як свідчить передмова за підписом В. В. Тарновського від

грудня 1898 р., із подякою О. М. Лазаревському “за доброзичливе сприяння при укладанні та друкуванні цього каталогу” [14]. Отже, за основу систематизації в рубриці “Стародруковані книжки” був покладений хронологічний принцип та в його межах — топографічний розподіл за місцями друкування. Вказуються наступні складові опису: назва, вихідні данні (друкарня не подається), формат, ілюстрації, аркушний склад, за наявністю зафіксовані геральдичні елементи. Таким чином, було стисло наведено узагальнюючі дані наукового бібліографічного опису видань.

Згідно із принципами систематизації, цей каталог не був суто науково-довідковим виданням. Серед фахівців він слугував скоріше науково-освітнянській та пошуково-евристичній меті поширення відомостей про цінний комплекс українських історико-культурних фондів, зконцентрованих у приватному музеї мецената, збирача та бібліофіла В. В. Тарновського. Описи мали лаконічно-реєстраційний характер, адже В. В. Тарновський, не будучи книгознавцем, не завжди був у змозі встановити точні бібліографічні дані стародруків, що ускладнювало їхню професійну атрибуцію. Реєстраційний опис не відповідав комплексним джерелознавчим, історико-книгознавчим та бібліографічним потребам щодо цілісного аналізу примірників, не давав можливості простежити їхню долю, шляхи міграції, з’ясувати бібліографічний аспект тощо.

Однак каталог включав стародруковані раритети до наукового обігу, завдяки чому вони отримали високу оцінку фахівців, та, зрештою, їхня публікація мала науково-освітнянську функцію — популяризувати фонди “Україніки” з приватного книжкового зібрання В. В. Тарновського, що було принципово важливим для розвитку української культури наприкінці ХІХ ст. Розкішне декоративне оформлення цього видання також відповідало провідній меті — уславленню давнини України. До цього альбому було долучено 16 фотознімків музейних раритетів, обкладинку прикрашав малюнок авторства художника М. Пимоненка із зображенням кобзаря, оточеного атрибутами козацької слави. Оправлений у вишневого кольору шкіру на замовлення власника, унікальний примірник цього альбому із дарчим автографом на титульному аркуші самого В. В. Тарновського Оресту Івановичу Левицькому зберігається

у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [15].

Згідно з відомостями із каталога, у збірці В. В. Тарновського репрезентовані раритети мистецтва кириличного книгодрукування XVI–XIX ст. У каталозі визначені лише видання друкарень, розташованих на терені України, а також із Вільно. Серед них — острозькі, львівські, київські, почаївські, чернігівські стародруки. Таким чином, було репрезентоване ядро книжкового зібрання, яке віддзеркалює історію українського книгодрукування XVI–XIX ст. Водночас, не знайшли належного відображення у каталозі стародруки, історично також пов'язані із кириличним друкарством. Адже збірка В. В. Тарновського містила друки із Німеччини, Литви, Польщі, Росії. Певна частина кириличних стародруків була опублікована в Єв'є друкарнею віленського братства, та в Галле [16].

Згідно із бібліографічним описом, стародруки не завжди вірно атрибутовані В. В. Тарновським. Так, перлина колекції — примірник видання українського першодрукаря Івана Федорова — Острозька біблія 1581 р. з гербом князів Острозьких датована 1580 р., а не 1581 р. (за даними сучасних бібліографів) [17].

За тематикою домінували видання книг св. Письма, канонічних богослужбових книг, а також святоотецькі, духовно-повчальні, ораторсько-проповідницькі та полемічні твори. Серед них наявні праці видатних українських культурних і церковних діячів XVII ст. Йоанікія Галятовського, Лазаря Барановича та інших. Значний інтерес для бібліографів представляють публікації Чернігівської друкарні — низка творів Іоанна Максимовича (1651–1715) українського письменника, педагога та церковного діяча, автора казань та духовно-повчальних віршованих творів [18], досить популярних на початку XVIII ст. Згідно із бібліографічними даними, ця низка видань визначена як продукція друкарні Троїцько-Іллінського монастиря. Вона включає “Алфавит, рифмами сложенный” (Чернігів, 1705); “Богородице, Дево” (Чернігів, 1707), Блаженства осьм евангельския” (Чернігів, 1709), “Молитва Господня: Отче наш в седм богомислий” (Чернігів, 1709) [19].

Серед книжок зафіксовані: “Анфологiон” (1619) “Ключ розуміння” І. Галятовського (К., 1659), Мессія правдивий (К.,

1669), Твори Лазаря Барановича (К., 1674), Молитвослов (Чернігів, 1692) Тріодь цвітна (Чернігів, 1685), Євангеліє напрестольне (Львів, 1690), Анфологіон (Львів, 1694), Октоїх (Київ, 1694) у двох книгах; Твори І. Максимовича “Алфавит, рифмами сложенный” (Чернігів, 1705); “Богородице, Дево” (Чернігів, 1707), та інші літургійні твори чернігівських друкарень. Київські видання – “Деяния и послания св. Апостолов” із малюнками Григорія Левицького (К., 1738), “Часослов с воследованием евангельской азбуки” (К., 1742), чернігівські видання XVIII ст. — служебники, Новий заповіт, Алфавіт духовний, Псалтир; почаївські видання — Апостол, Часослов тощо. У деяких випадках, де не вказане у вихідних даних місце друкування, воно передбачається із вірогідністю, зокрема № 797 “О образех, о кресте, о хвале Божией” без титульного аркуша як віленське видання 1602 р. або друкована грамота Леоніда Шептицького 1759 р. у Почаєві [20].

На жаль, досить стислі описи не давали змогу висвітлити джерелознавчий аспект вивчення стародруків зібрання В. В. Тарновського. Адже історична доля раритетних примірників видань привертає увагу сучасних книгознавців та бібліотекознавців. Завдяки даним сучасних каталогів встановлені шляхи надходження згаданих примірників до колекції В. В. Тарновського. Так у друці твору І. Максимовича “Блаженства осем евангельскія” (Чернігів, 1709) наявний запис на форзаці, який свідчить, що примірник був подарований В. В. Тарновському М. Максимовичем: “Дарю сію книжицю праотця моего юноше Тарновскому на Михайловой Горе 1857 года 25 июля М. Максимович” [21].

Аналіз за даними каталогів джерел надходження раритетних стародруків до збірки В. В. Тарновського дозволяє констатувати, що збірка комплектувалася дарами від відомих науково-культурних діячів. Зокрема, від О. Лазаревського до музею В. В. Тарновського надійшла значна частина кирилических стародруків XVII–XVIII ст. Про їх надходження до збірки, та шляхи міграції видань свідчать записи та власницькі ознаки — штампи, записи, маргіналії тощо. Від О. Лазаревського надійшли: Євангеліє учительное (1616), опубліковане друкарнею віленського братства в Єв’є, “Богословия нравоучительная” (Вид. 2; Почаїв, 1787); Молитвослов (Почаїв, 1787), видання

твору авторства Йоасафа Кроковського “Акафіст великомучениці Варварі” (1793 р.). Конволют, який містив дві публікації творів Петра Могили польською мовою — “Літос” (1644) та “Мова духовна” (1645), опубліковані у Києві Лаврською друкарнею. Ці факти доводять штампи бібліотеки О. Лазаревського на сторінках примірників [22].

Продовженням та доповненням “Каталога” 1898 р. стало видання каталога музею у 1900 р., підготовлене Борисом Грінченком (1863–1910) — видатним письменником, громадсько-політичним діячем, фольклористом, мовознавцем та педагогом [23] вже після смерті власника колекцій В. В. Тарновського [24]. Відділ каталога “Рукописи” налічував понад 5 тис. документів та рукописних книг. У грудні 1899 р. Ф. Уманець, голова Чернігівської земської управи та виконавець духовного заповіту В. В. Тарновського, доручив Б. В. Грінченку скласти каталог колекції. Перелік збірки рукописів, як і інших фондів з музею В. В. Тарновського, був здійснений Б. В. Грінченком у співавторстві із дружиною та сподвижницею Марією Миколаївною Грінченко, яка також первісно опрацювала фонди Музею після переміщення до Чернігова.

Публікація каталогу викликала великий резонанс в українському науково-культурному середовищі, в “Киевской старине” з’явилася змістовна рецензія за підписом Н. Б. (ймовірно, Миколи Біляшівського), де підтримувався задум укладачів опублікувати нове доповнене перевидання, вже бібліографічно рідкісного 1-го тому каталогу музею В. В. Тарновського 1898 р., до якого б увійшли нові експонати, але без рукописів та малюнків, які вже були включені до щойновиданого 2-го тому [25]. Також, як повідомляв Б. Грінченко у передмові до 2-го тому, планувалася публікація окремого тому каталогу із виданнями бібліотеки В. В. Тарновського [26]. Незабаром Грінченки підготували у двох томах “Каталог печатных книг музея украинских древностей В. В. Тарновского”, до якого увійшли видання бібліотеки. Але рукопис не був опублікований і нині зберігається у фондах Чернігівського історичного музею [27].

У щойновиданому каталозі 2-го тому вперше рукописний склад зібрання був відображений досить повно. За змістом у колекції здебільш переважали особисті документи відомих українських діячів, актови, правничо-маєткові та інші архео-

графічні матеріали (переважно оригінали), пов'язані з історичним минулим Лівобережної України XVI–XIX ст., фамільні архіви певних українських родин (у тому числі Тарновських). Перлиною збірки вважалася істотна за обсягом і змістом добірка автографів видатних представників української культури, у тому числі — Тараса Шевченка.

Б. Грінченком були виокремлені також власне пам'ятки книгописання, адже В. В. Тарновський був любителем та знавцем старовинних слов'янських кодексів і рукописів та цілеспрямовано комплектував зібрання раритетними експонатами, пов'язаними із минулим України. Рукописні пам'ятки були репрезентовані у рубриці “Твори XVII та XVIII ст.” — книги та сувой. Усього було зазначено 9 одиниць зберігання цього розділу. За тематикою — передусім, переважали богослужбні рукописи, літературно-рукописні пам'ятки (збірники історико-правового змісту, маловідомий археографам список Літопису Самовидця, Євангеліє в українському перекладі Морачевського).

Серед рукописів представлені: сувій з повчанням про хрест Церковнослов'янською мовою; копія з друкованого видання про сім церковних таїнств, 1666 р.; літопис Самовидця на 106 напіваркушах; “О воззваню до закону...” 1683 Гавриїла Домецького, архимандрита Симонова монастиря; книга, написана уставом з кіновар'ю з дарчим записом автора Густинському Прилуцькому монастирю; нотний Ірмолой XVII ст. у шкіряній оправі; книга риторики латинською мовою, укладена професором Києво-Могилянської Академії Сільвестром Добринею, 1743 р.; повчальний збірник за змістом: “Азбука словеноросійська ко обучению малолетним, в ней же часть арифметика и прочее” 1755 р. у вигляді довгого сувою, прикрашеного малюнками; “Збірник” латинською та польською мовами документів історико-політичного, правового, літературного змісту (розмова у царстві мертвих польського короля Яна III Собеського, князя Єремії Вишневецького тощо); книга кінця XVIII ст. в шкіряній оправі; ілюстрації до Апокаліпсиса з текстом; книга у шкіряній оправі з акварельними малюнками; псалтир румунською мовою останньої чверті XVIII ст. тощо [28].

Згідно з характером цих описів, комплексний палеографічний аналіз рукописів та кодексів у них відсутній, визначені деякі загальні риси кожної пам'ятки як об'єкта опису (зокре-

ма, назва, мова, тип письма, формат, ілюстрації). Щодо датування рукописів, Б. Грінчено, у певних випадках приводить дату приблизно, на жаль, не посилаючись за якими критеріями визначений період походження, наприклад, “Нотний ірмологій, ймовірно, рукопис XVIII ст.”; або латинопольський збірник — “Книга (кінця XVIII ст.?)” Адже, укладач Б. Грінченко був відомим дослідником, знавцем та пропагандистом української старовини, але не мав практичного досвіду з укладання археографічно-кодикологічних описів. Такий підхід був обумовлений ще й тим фактором, що фонди музею В. Тарновського склалися із різноманітних за складом збірок та раритетних експонатів. Адже, крім згаданих рукописів, в музеї зберіглася колекція рукописів та листів діячів української культури XIX ст. — М. В. Гоголя, П. О. Куліша, М. І. Костомарова, М. А. Максимовича, Є. Гребінки та інших. Гордістю музею були рукописи Т. Г. Шевченка, виокремлені в один значний за обсягом і складом музейний відділ [29]. Суттєвий інтерес для історико-краєзнавчих, етнографічних, історико-статистичних досліджень становили два етнографічних альбоми з малюнками та картами доктора Де ля Фліза “Медико-топографическое описание” (1848 і 1849 рр.) та його “Некоторые древности, собранные в уездах Черкасском и Чигиринском Киевской губернии” (1849) [30]. Три з відомих рукописи Де ля Фліза, що зберігалися в музеї, уявляють унікальну спадщину [31].

Певним кроком у вивченні фондів В. В. Тарновського у середовищі фахівців і залученні рукописних та стародрукованих пам’яток до наукового обігу став XIV Археологічний з’їзд у м. Чернігові в 1908 р. До з’їзду була підготовлена різноманітна за експонатами виставка та укладений її каталог за розділами. Відомості щодо конкретного складу і змісту збірки рукописів та стародруків В. В. Тарновського також було вміщено у публікації “Каталог выставки XIV Археологического съезда в г. Чернигове” (Чернігів, 1908) [32].

Таким чином, наукове опрацювання і дослідження рукописних книг та особливо стародруків із Музею В. В. Тарновського наприкінці XIX — на початку XX ст. типологічно відрізнялося від значного загалу каталогів книгосховищ та бібліотек того періоду, структурованих за систематичним принципом різних галузей знань, із залученням науково-бібліографічного апарату

тощо. Реєстраційні наукові описи рукописно-книжкових збірок В. В. Тарновського у двох каталогах, укладені ним за сприяння О. М. Лазаревського 1898 р. та Б. Грінченка 1900 р. відповідали специфіці музейних фондів В. В. Тарновського. Адже визначальною рисою згаданих колекцій було комплектування суто за тематичною ознакою — зібранням пам'яток книжкової культури, присв'ячених Лівобережній Україні. Завдяки такому послідовному підходу колекціонера наприкінці XIX — на початку XX ст. на Чернігівщині були сформовані та збережені унікальні історико-меморіальні фонди “Україніки”, що відкривало перспективу в наступному розвитку книгознавчих, археографічних та культурологічних досліджень в Україні.

Джерела та література

1. Тарновские // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — Т. 32. — СПб., 1901. — С. 650.
2. Тарновський Григорій Семенович // Довідник з історії України. — К.: Генеза, 2001. — С. 845.
3. Тарновський Григорій Семенович // Довідник з історії України. — К.: Генеза, 2001. — С. 844; Русский биографический словарь; Суворов — Ткачев. — СПб., 1912. — С. 313-314.
4. Тарновський Григорій Семенович // Довідник з історії України. — К.: Генеза, 2001. — С. 844 — 845; Тарновський В. В. // Українські архівісти. Біобібліографічний довідник. Вип. перший (XIX ст. — 1930-ті рр.). — К., 1999. — С. 315-316.
5. Каталог предметов малорусской старины и редкостей коллекции Тарновского. — Вып. I: Шевченко. — К., 1893. — 34 с.
6. Кулініч Ю. Листи П. О. Куліша до В. В. Тарновського — молодшого (з епістолярного зібрання Центрального державного архіву музею літератури і мистецтва України) // Скарбниця української культури. Зб. наук. праць. — Чернігів: Сіверянська думка, 2002. — Вип. 3. — С. 37.
7. Петренко О. М. Роль О. Лазаревського у формуванні колекції українських старожитностей В. Тарновського // Скарбниця української культури. Зб. наук. праць. — Чернігів: Сіверянська думка, 2002. — Вип. 3. — С. 118-121.
8. Лазаревський О. М. // Українські архівісти. Біобібліографічний довідник. Вип. перший (XIX ст. — 1930-ті рр.). — К., 1999. — С. 185.
9. Скажинська К. М. // Українські архівісти. Біобібліографічний довідник. Вип. перший (XIX ст. — 1930-ті рр.). — К., 1999. — С. 305-306.
10. Горленко В. П. Лубенский музей Е. Н. Скажинской // Киевская старина. — 1890. — №10. — С. 6; Перетц В. Н. Приложения: I. Описание

- рукописей Полтавского музея (бывш. Скажинской). П. Каталог старопечатных церковнославянских и польских книг того же музея // Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Полтаву и Екатеринослав 1 — 9 июня 1910 г. — К., 1910. — С. 43-51.
11. Супруненко О. В. Тарновський та К. Скажинська // Сіверянський літопис. — 1997. — №4. — С. 72-73.
 12. Половнікова С. О. Історія заснування музею українських старожитностей ім. В. В. Тарновського мовою документів // Скарбниця української культури. Зб. наук. праць. — Чернігів: Сіверянська думка, 2002. — Вип. 2. — С. 19-27.
 13. Ситий І. М. Архівна колекція Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського // Скарбниця української культури. Зб. наук. праць. — Чернігів: Сіверянська думка, 2002. — Вип. 2. — С. 46, 50.
 14. Тарновський В. (Предисловие) // Каталог украинских древностей коллекции В. В. Тарновского. — К., 1898. — 86 с.; 16 илл.
 15. ІР НБУВ, Т. 9026 — інв. №818527.
 16. Кириличні стародруки Чернігівського історичного музею. Каталог / Упор. С. О. Половнікова, І. М. Ситий. — К., 1998. — С. 11, поз. 3, 4.
 17. Кириличні стародруки Чернігівського історичного музею. Каталог / Упор. С. О. Половнікова, І. М. Ситий. — К., 1998. — С. 125, поз. 174.
 18. Максимович // Український Енциклопедичний Словник. — Т. 2. — К., б. р. — С. 408.
 19. Кириличні стародруки Чернігівського історичного музею. Каталог. / Упор. С. О. Половнікова, І. М. Ситий. — К., 1998. — С. 138 — 144, поз. 199, 201, 211.
 20. Кириличні стародруки Чернігівського історичного музею. Каталог. / Епор. С. О. Половнікова, І. М. Ситий. — К., 1998. — С. 143, поз. 202.
 21. Кириличні стародруки Чернігівського історичного музею. Каталог. / Упор. С. О. Половнікова, І. М. Ситий. — К., 1998. — С. 144, поз. 211.
 22. Кириличні стародруки Чернігівського історичного музею. Каталог. / Упор. С. О. Половнікова, І. М. Ситий. — К., 1998. — С. 163 — 164, поз. 258.
 23. Грінченко Борис Дмитрович // Довідник з історії України. — К.: Генеза, 2001. — С. 180.
 24. Грінченко Б. Каталог музея украинских древностей В. В. Тарновского. — Т. 2. — Чернигов, 1900. — С. 232 — 264.
 25. Н. Б. Каталог музея украинских древностей В. В. Тарновского // Киевская старина. — К., 1900. — Т. 12. — С. 161 — 164.
 26. Грінченко Б. Предисловие // Каталог музея украинских древностей В. В. Тарновского. — Т. 2. Чернигов, 1900. — С. II.
 27. Грінченко Б. Каталог печатных книг музея украинских древностей В. В. Тарновского. — інв. №ВЧ 1474.

28. Гринченко Б. Каталог музея украинских древностей В. В. Тарновского. — Т. 2. — Чернигов, 1900. — С. 232-264.
29. Гринченко Б. Каталог музея украинских древностей В. В. Тарновского. — Т. 2. — Чернигов, 1900. — С. 152-229.
30. Гринченко Б. Каталог музея украинских древностей В. В. Тарновского. — Т. 2. — Чернигов, 1900. — С. 348-349.
31. Д. П. Де ля Фліз. Альбоми. Том перший. — К., 1996. — С. 7-22.
32. Каталог выставки XIV Археологического съезда в г. Чернигове / Под. ред. П. М. Добровольского. Старопечатные книги. Отдел рукописей. — Чернигов, 1908. — 42 с.

Анотації

***Мищук С. Н.* Рукописно-книжная коллекция музея украинских древностей В. В. Тарнавского в конце XIX — начале XX вв.: история формирования и содержание.**

Рассмотрена история формирования и содержание рукописно — книжной коллекции музея украинских древностей В. В. Тарнавского в конце XIX — начале XX вв., которая была посвящена Левобережной Украине. Отмечен также вклад семьи выдающихся коллекционеров украинских древностей Тарнавских в формирование этого собрания памятников книжной культуры.

***Mishchuk S. M.* Handwritten book collection of museum of Ukrainian antiquities of V. Tarnovsky in the end XIX — beginning of XX : history of form and maintenance**

In this article forming history and maintenance handwritten book collection of museum of Ukrainian antiquities of V. Tarnovsky in the end XIX — beginning of XX, which was devoted Left-bank Ukraine is considered. The author also marked the deposit of family of prominent collectors of Ukrainian antiquities of Tarnavsky in form of this collection of monuments of book culture.